

**РОЛЬ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В ПРОДОВОЛЬЧОМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ: СОЦІОЕКОНОМІЧНИЙ ЗРІЗ***Слободенюк О. І., к.б.н., доцент*<https://orcid.org/0000-0002-6966-9277>*Присяжнюк Н. М., к.в.н., доцент*<https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>*Хахула Л. П., к.пед.н., доцент**Свиноус Н. І., доктор філософії (менеджмент), асистент*<https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>*Ніконенко О. А., аспірантка*<https://orcid.org/0000-0002-4601-8076>

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-24>

Предмет. Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і прикладних основ функціонування особистих селянських господарств в Україні, як джерела забезпечення продуктами харчування. **Мета.** На основі узагальнення результатів проведених досліджень запропонувати практичні рекомендації щодо посилення ролі особистих селянських господарств в продовольчому забезпеченні населення країни. **Методи.** Вирішення визначених метою дослідження завдань ґрунтується на позиціях системного підходу й використання таких методів дослідження, як: монографічний – для вивчення та узагальнення науково-методичних основ діяльності особистих селянських господарств; абстрактно-логічний – при уточненні категорійного апарату дослідження; статистичного аналізу – для встановлення тенденцій економічної діяльності при виробництві й розподілі сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах; спостережень – для з'ясування специфіки окремих складових діяльності особистих селянських господарств. **Результати.** Встановлено, що стратегія виживання за рахунок надходжень натуральних продуктів харчування з особистих селянських господарств залишається звичною для більшості сільських населених пунктів, що є свідченням низького рівня доходів їхніх жителів. Для сільських жителів сектор особистого селянського господарства є основним джерелом надходження продуктів харчування і додаткових доходів. У переважній більшості продукція особистих селянських господарств споживається самими сільськими жителями і практично повністю забезпечує їх харчування. Теоретично доведено й емпірично підтверджено, що одним з основних чинників функціонування соціальної кооперації в процесі виробництва і розподілу сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах є прояв характерних особливостей сільської громади як засобу захисту соціально-економічних інтересів сільської громади в період прояву деструктивних явищ у житті суспільства. **Сфера застосування результатів.** Результати досліджень можуть бути використанні при розробці планів стратегічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад та програм розвитку сільського підприємництва в межах адміністративно-територіальних формувань.

Ключові слова: особисте селянське господарство, стратегія виживання, продовольче забезпечення, продовольча безпека, продукти харчування, сільське домогосподарство.

**THE ROLE OF PERSONAL PEASANT FARMS IN FOOD SECURITY
OF THE POPULATION: SOCIO-ECONOMIC SECTION**

Oksana Slobodeniuk, Ph.D., Biological, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0002-6966-9277>

Nataliia Prysiazhniuk, Ph.D., Veterinary, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>

Larysa Khakhula, Ph.D., Pedagogical, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0002-3937-6641>

Nadiia Svytnous, Ph.D., Management, Assistant,
<https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>

Oksana Nykonenko, Postgraduate
<https://orcid.org/0000-0002-4601-8076>

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

<https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-24>

Subject. The subject of the study is a set of theoretical, methodical and applied foundations of the functioning of personal peasant farms in Ukraine as a source of food supply. **Purpose.** On the basis of the generalization of the results of the conducted, offer practical recommendations regarding the settlement of the role of personal peasant farms in the food supply of the country's population. **Methods.** The solution of the tasks identified in the research is based on the positions of a systematic approach and the use of the following research methods: monographic – for studying and summarizing the scientific and methodological foundations of the activity of personal peasant farms; abstract-logical – when clarifying the categorical research apparatus; statistical analysis – to establish the trends of economic activity in the production and distribution of agricultural products in personal peasant farms; observations – to find out the specifics of individual components of the activities of personal peasant farms. **Results.** It has been established that the strategy of survival due to the receipt of natural food products from personal peasant farms remains common for most rural settlements, which is evidence of the low level of income of their residents. For rural residents, the sector of personal farming is the main source of food and additional income. In the vast majority, products from personal peasant farms are consumed by the villagers themselves and almost completely provide their nutrition. It has been theoretically proven and empirically confirmed that one of the main factors in the functioning of social cooperation in the process of production and distribution of agricultural products in personal peasant farms is the manifestation of the characteristic features of the rural community as a means of protecting the socio-economic interests of the rural community during the period of manifestation of destructive phenomena in the life of society. **Scope of results.** Research results can be used in the development of plans for the strategic development of rural united territorial communities and programs for the development of rural entrepreneurship within administrative-territorial formations.

Key words: personal peasant economy, survival strategy, food supply, food security, food products, rural household.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки зумовили спад обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, погіршення матеріально-технічного та фінансового забезпечення господарств корпоративного сектору аграрної економіки, зниження життєвого рівня сільських жителів. Ці процеси стали причиною проявів нерівності та диференціації доходів населення, зокрема і в сільській місцевості. Отже, більшість сільських жителів внаслідок нерівності та труднощів з працевлаштуванням на селі опинилися за межею бідності. Внаслідок цього заробітна плата вже не розглядається як головне джерело сільського населення, чисельність безробітних зростає, що зумовлює відповідне збільшення пропозиції робочої сили на ринку праці в сільській місцевості. За таких умов у сільського жителя є кілька варіантів пошуку роботи: самостійно знайти вакансію з гідною оплатою праці, займатися трудовою діяльністю тільки в особистих селянських господарствах (ОСГ), працевлаштуватися у місті або мігрувати в пошуках роботи в інші країни.

Питання економічної природи функціонування ОСГ ґрунтовано вивчали відомі українські вчені: І. Баланюк, І. Демчак, М. Кропивко, А. Мазур, В. Месель-Веселяк та інші дослідники. Їхні розробки мають вагоме значення і слугують основою для формування сучасних економічних поглядів щодо перспектив функціонування ОСГ та створення на їх основі малих суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу в умовах трансформації економічних відносин в Україні.

У нинішніх економічних умовах, коли особисті селянські господарства стали основними товаровиробниками окремих видів сільськогосподарської продукції, постає необхідність комплексного оцінювання їхньої діяльності з метою з'ясування основних чинників стійкості за загрозливих проявів деструктивних явищ у суспільно-політичному житті країни.

Мета статті. На основі узагальнення результатів проведених запропонувати практичні рекомендації щодо посилення ролі ОСГ в продовольчому забезпеченні населення країни.

Матеріали та методи. Вирішення визначених у дослідженні завдань ґрунтується на позиціях системного підходу й використання таких методів дослідження, як: монографічний – для вивчення та узагальнення науково-методичних основ діяльності ОСГ; абстрактно-логічний – при уточненні категорійного апарату дослідження; статистичного аналізу – для встановлення тенденцій економічної діяльності при виробництві й розподілі сільськогосподарської продукції в ОСГ; спостережень – для з'ясування специфіки окремих складових діяльності ОСГ, зокрема, економічних відносин із різними суб'єктами господарювання, чинників формальної та неформальної кооперації.

Результати та обговорення. В період прояву деструктивних явищ в суспільно-політичному житті країни особисті селянські господарства стали основним чи навіть єдиним джерелом доходів для багатьох жителів села. Отже, на сьогодні ОСГ вирішує важливі соціальну та економічну функції самозайнятості населення, формування доходів сільських домогосподарств [1].

Необхідність дослідження специфіки розвитку ОСГ пояснюється тим, що, з одного боку, нарощуються обсяги товарної пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства, а з іншого, воно є важливим джерелом натуральних і грошових доходів населення, що створює умови для його відтворення. Зазначимо, що товарність сільського домогосподарства значною мірою забезпечується за рахунок зниження обсягів споживання продуктів харчування сільським населенням та зумовлена нестачею грошових коштів для задоволення інших потреб.

Роль ОСГ у продовольчому забезпеченні членів сільських домогосподарств відображається в частці, яку вони займають у структурі споживання. Так, упродовж 2008–2021 рр. споживання картоплі становило 80–100%. Потребу у споживанні картоплі в обсягах 8,8–9,1 кг/місяць в розрахунку на одного члена сільські домогосподарства задовольняли за рахунок власного виробництва у 2015–2017 рр., що свідчить про погіршення фінансового стану сільських жителів. Подібна ситуація склалася із овочевою продукцією. У даному випадку позначається як низька спроможність населення, так і висока якість вирощених овочів на присадибній ділянці.

Як свідчать результати соціологічного обстеження науковцями Білоцерківського національного аграрного університету жителів сільських населених пунктів Київської, Хмельницької, Кіровоградської областей (статистична вибірка становить 529 осіб), заготівлю сільськогосподарської продукції здійснюють 83% опитаних, 67% – зазвичай роблять заготовки з продуктів, вирощених в особистому селянському господарстві, переважна більшість опитаних (80%) – тільки для себе і своєї сім'ї і лише 2% для себе і на продаж. При цьому заготовлені продукти відіграють важливу роль у раціоні харчування: для 14% вони є основним харчуванням, для 42% – додатково до куплених у закладах роздрібно-торгівлі та на продовольчих ринках. Зокрема, 76 опитаних впевнені, що не змогли б обійтися без заготовлених продуктів.

Отже, типова для України стратегія виживання за рахунок надходжень натуральних продуктів харчування з ОСГ залишається звичною для більшості сільських населених пунктів, що є свідченням низького рівня доходів їхніх жителів [2]. Для сільських жителів сектор особистого селянського господарства є основним джерелом надходження продуктів харчування і додаткових доходів. У переважній більшості продукція ОСГ споживається самими сільськими жителями і практично повністю забезпечує їх харчування.

Проаналізуємо частку в структурі споживання основних видів овочів, плодів та картоплі залежно від наявності дітей, віку голови та рівня доходів сільського домогосподарства, що надходить від ОСГ (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка частки споживання основних видів овочів та плодів, вирощених у ОСГ, в залежності від наявності дітей, віку голови домогосподарства та рівня доходів членів домогосподарства, за 2020 р. %

Тип домогосподарства	Частка домогосподарств, %	Частка спожитої продукції, виробленої в ОСГ, %								
		Яблука (свіжі)	Груші (свіжі)	Кісточкові (свіжі)	Ягоди (свіжі)	Листяні та стеблові овочі	Капуста (свіжа)	Овочі, вирощені з їхнього насіння (свіжі)	Коренеплоди, цибуля та гриби (свіжі)	Картопля
з дітьми	34,4	33,5	51,8	33,6	34,1	93,3	51,8	43,5	78,0	91,9
без дітей	65,6	39,5	71,2	37,7	46,0	95,4	48,4	42,4	81,4	91,6
Всього	100	36,4	63,2	35,6	40,0	94,6	49,9	42,9	80,0	91,8
Вік голови домогосподарства										
до 30	5,5	35,3	67,6	24,9	17,2	97,1	56,4	43,7	72,8	85,2
31-40	9,5	34,2	54,1	26,6	29,0	94,8	46,9	41,3	78,7	88,0
41-50	19,5	34,9	70,6	35,7	37,5	92,4	50,0	42,2	77,7	91,0
51-60	26,5	34,0	74,1	33,3	47,6	92,8	51,3	43,5	79,0	92,5
більше 60	39,3	41,1	55,8	44,8	43,8	96,6	48,5	43,1	83,7	93,6
Всього	100	36,4	63,2	35,6	40,0	94,6	49,9	42,9	80,0	91,8
Дохід										
до 2000	41,4	30,8	64,2	28,6	30,2	95,6	49,9	43,3	80,9	92,1
2001-2500	21,2	38,5	56,0	43,1	41,4	95,3	50,7	41,9	79,8	90,8
2501-3500	24,3	37,1	55,3	35,6	43,6	93,6	48,6	43,6	78,5	91,7
3501-4500	8,2	42,0	80,2	33,5	50,7	93,7	51,2	43,4	80,4	92,1
більше 4500	4,9	44,9	74,9	48,5	44,7	92,8	51,7	40,3	81,3	93,6
Всього	100	36,4	63,2	35,6	40,0	94,6	49,9	42,9	80,0	91,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Як можна переконатися, частка особистих селянських господарств у структурі споживання перелічених видів продовольства в сільських домогосподарствах без дітей вища, ніж з дітьми за винятком капусти та овочів, вирощених з власного насіння. Дана обставина викликана, на нашу думку, тим що сільські домогосподарства без дітей складаються з осіб перед- і пенсійного віку, які переконані, що споживання екологічно чистих овочів і плодів певною мірою знижує ймовірність захворювань. Крім того, маючи достатньо вільного часу, вони займаються вирощуванням сільськогосподарських культур на присадибній ділянці.

Якщо порівняти частку споживання продуктів харчування рослинного походження, вироблених в ОСГ у багатодітних сім'ях із домогосподарствами, які виховують одну-дві дитини, то вона буде значно вищою. Для багатодітних сільських сімей наявність ОСГ є важливим фактором, який не дозволяє їм потрапити до числа бідних. Наявність ОСГ дає можливість залучати дітей до праці та слугує фактором соціалізації і виховання.

Свідченням скорочення доходів є високий рівень споживання більшості видів овочів і плодів у сільських домогосподарствах, де вік голови становить понад 60 років. Необхідно зазначити, про високу частку надходжень від особистих селянських господарств в структурі споживання сільських домогосподарств. Дана обставина свідчить про відносно низьку купівельну спроможність сільського населення.

Збільшення середньодушових доходів домогосподарств, розширення товарної пропозиції та підвищення якості продуктів харчування, що пропонуються, у роздрібній торгівлі та закладах громадського харчування, а також використання різних допоміжних речовин (для подовження терміну зберігання, посилення кольору, смакових властивостей та інших характеристик) посилили бажання власного забезпечення потреби у продовольстві. Люди вважають за краще виростити невелику кількість овочів і фруктів, вважаючи їх більш екологічними і смачними. Така стратегія для більшості селян вже не є способом виживання. Очевидно, що зменшення кількості сільських домогосподарств, які орієнтуються у споживанні на власноруч вирощену продукцію, пояснюється не зниженням обсягів власного виробництва, а підвищенням рівня доходів і якості продуктів харчування, які реалізуються через мережу закладів роздрібної торгівлі та на роздрібних продовольчих ринках. Так, серед тих, хто має особисте селянське господарство, практично 100% споживають самостійно вирощену продукцію.

Відповіді респондентів на запитання «Яке значення має для Вас особисте селянське господарство?» були такими: «джерело отримання продуктів харчування для сім'ї» – 59,0%, «джерело додаткових грошових доходів для сім'ї» – 19,3%, «можливість надання матеріальної допомоги родичам (дітям та ін.), що проживають у місті» – 16,8%, «ОСГ – єдине джерело доходу для нашої сім'ї» – 4,0%. У результаті дослідження встановлено частку продуктів натурального господарства, вироблених за рахунок ОСГ, у структурі харчування сільського домогосподарства: 1) основну частину – 43,5% опитаних сільських домогосподарств; половину – 35,1%; одну третину – 13,7%; менше однієї третини – 5,6%; ні – 2,1% (7,0%).

Мотивація ОСГ до виробництва продовольства викликає дискусії серед дослідників. Одна з інтерпретацій полягає в тому, що домогосподарства адекватно пристосовуються до нових економічних умов, наприклад, до зниження реальних доходів і несприятливих умов альтернативного працевлаштування, що розглядає економічну мотивацію домогосподарств, яка базується на стратегії виживання у кризові період розвитку економіки [3]. Інші вчені спростовують достовірність подібної інтерпретації поведінки домогосподарств [4]. Вони вбачають у виробництві продовольства особистими селянськими господарствами поведінкову норму, зумовлену традиціями й цінностями. У результаті деталізованого аналізу соціально-економічних чинників розвитку ОСГ дослідники доходять висновку, що економічні причини розвитку дачного типу виробництва є міфом [5]. І дотепер спогади про ускладнене продовольче забезпечення упродовж XX ст. орієнтують значну кількість домогосподарств на виробництво продовольства «як реального символічного джерела продовольчої безпеки» [6]. Додатковими й неекономічними чинниками мотивації нами розглядаються споживчі переваги продуктів власного виробництва порівняно з тими, що купуються, задоволення від фізичної праці як хобі і джерело престижу та гордості господарів – власників особистих селянських господарств.

Більшість сільських родин на сьогодні продовжують забезпечувати продуктами харчування своїх дітей та родичів, які проживають у містах. Останні, як правило, також надають своїм сільським родичам різні види допомоги у вигляді матеріальної підтримки, а також у формі трудової участі в сільському підсобному господарстві у пікові періоди сезонних сільськогосподарських робіт. Необхідно зазначити, що передача частки зібраного врожаю властива домогосподарствам із великою часткою пенсіонерів і в тих, де головою домогосподарства є особа старшого вікового цензу (понад 60 років).

Унаслідок того, що обміни на неформальній основі найчастіше здійснюються не з метою економічної вигоди, а на основі бажання допомогти близьким і знайомим, або віддячити за щось, відсутній зв'язок між обмінами та сукупними доходами домогосподарств. Зазначимо, що більш ніж 60% домогосподарств не отримують у дарунок овочів, що є свідченням їх орієнтації на власне самозабезпечення та придбання в мережі оптової та роздрібною торгівлі (табл. 2). Переважно споживаються овочі, вирощені з власного насіння, та коренеплоди, цибуля і гриби.

Таблиця 2

Групування домогосподарств за вартістю спожитих овочів і картоплі, які отримано у подарунок на одне домогосподарство за 2020 рік, грн.

Групи за вартістю спожитих овочів, картоплі отриманих у подарунок на одне домогосподарство, грн	Частка домогосподарств	Листяні та стеблові овочі	Капуста	Овочі, вирощені з їхнього насіння	Коренеплоди, цибуля і гриби	Картопля
0	60,13	0	0	0	0	0
до 100	16,38	1	8	20	7	2
101-200	7,79	5	16	54	21	8
200,1-400	7,49	4	18	80	46	7
400,1-600	2,42	17	39	97	84	26
600,1-800	1,61	5	26	128	142	42
більше 800	4,18	23	58	209	246	366
Усього	100,00	2	8	27	21	18

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Необхідно зазначити, що домогосподарства останньої групи орієнтуються на допомогу сільських домогосподарств, з якими вони перебувають в дружніх та родинних відносинах.

Як свідчать результати досліджень науковців, суб'єкти дарообміну вибираються з числа родичів і друзів на основі преференцій, симпатій і антипатій. Мережа будується за системою переваг позаекономічного характеру, тоді як сутність товарного обміну криється в універсальності відносин анонімних контрагентів. Регуляторами неформальних відносин виступають культурні норми, а не знеособлені закони ринку [7]. Сенс цього типу соціальних відносин полягає в захисті близьких людей від проявів зовнішнього середовища, протистоянні несприятливим обставинам силами та зусиллями співтовариства, вирівнюванні життєвих шансів усіх учасників мережі.

За результатами проведеного опитування члени сільських домогосподарств Київської, Хмельницької, Кіровоградської областей майже три четверті допомоги надають у натуральній (продуктовій) формі й тільки чверть у формі грошових коштів. Це пов'язано з наявністю в ОСГ надлишків сільськогосподарської продукції, які є матеріальною базою таких обмінів.

Підтримуємо думку науковців, що мережі, які сформувалися як сукупність неформальних відносин, є інструментом забезпечення стійкості домогосподарств, виконуючи потужну перерозподільчу функцію серед родин із різними сукупними ресурсами, віковою тривалістю життя і його укладом [8]. Економічну основу неформальних взаємовідносин проілюструємо на прикладі безоплатної передачі картоплі особам, з якими приватний товаровиробник перебуває в родинних стосунках. Як свідчать дані соціологічного обстеження, 63% потреби у цьому продукті харчування міських жителів, які мають родичів у селі, задовольняються за рахунок виробництва картоплі в особистому селянському господарстві. У статистичних збірниках і наукових роботах цю

картоплю необґрунтовано відносять до власного споживання товаровиробника, чим завищується рівень товарності. Так, 75% опитаних приватників вказали, що вони безкоштовно передають картоплю своїм родичам.

На сьогодні більшість економістів виходять із того, що ОСГ є однією із ланок сільськогосподарського виробництва, що сприяє поповненню продовольчих ресурсів країни та працевзайнятості сільських жителів [9]. Однак, розширення масштабів ведення ОСГ необхідно розглядати як вимушений захід. Разом із тим у результаті земельної реформи помітно збільшилися розміри присадибних ділянок, які виділено сільським жителям, відповідно збільшилися надлишки сільськогосподарської продукції та підвищилася товарність ведення такого типу господарювання. Метою діяльності ОСГ є формування додаткових доходів сільського домогосподарства, що дозволяє збалансувати його споживчий бюджет до об'єктивного рівня.

Як свідчать результати опитування особистих селянських господарств Київської області, що було здійснено в 2022 році, що кожен третій респондент скоротив виробництво сільськогосподарської продукції, назвавши основну причину – війну. Спостерігається збільшення витрат на сільськогосподарське виробництво у зв'язку з війною як у рослинництві (75% опитаних особистих селянських господарствах (ОСГ)), так і у тваринництві (69% ОСГ).

В 63% опитаних ОСГ спостерігається зниження рівня доходів в гривневому так і доларовому еквіваленті порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Внутрішньо переміщені особи та ті, хто повернулися, більш вразливі до зменшення рівня доходів.

Серед основних труднощів, які очікуються найближчими місяцями у сфері виробництва сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств, є низький рівень прибутковості від реалізації сільськогосподарської продукції, обмежений доступ до матеріальних ресурсів, які необхідні для здійснення виробничо-господарської діяльності.

Найважливішими чинниками є наявність певних перешкод в забезпеченні насінням, добрив та кормів для сільськогосподарських тварин.

Як свідчать результати спостережень, в перші місяці збройної агресії особисті селянські господарства стали основним постачальником продуктів харчування жителів країни.

Водночас однією з важливих особливостей менталітету українців є ведення особистого селянського господарства, причому це стосується не лише мешканців сільської місцевості, а й багатьох містян, які мають дачні та сільські будинки. Особисті господарства сільського населення відіграють значну роль у продовольчому забезпеченні не лише сімей-власників, а й у наповненні великого сегменту споживчого ринку, що часто недооцінюють міжнародні фахівці.

«Іжа виграє війну» – саме таке гасло запропонував президент Вудро Вільсон для американської програми «Сади Перемоги» у Першій світовій війні. Він же призначив політика Герберта Гувера головою Продовольчої Адміністрації США і дав право перерозподіляти, експортувати, купувати і зберігати продукти [10].

Сади Перемоги почалися приблизно одночасно в Канаді та США на початку 1917 року – симптоматично, що обидві країни майже не брали участі у війні, тож рішення ухвалювалося саме як стратегічне, з огляду на загрозу світового голоду. Війна тривала кілька років, і тенденції стали вкрай тривожними, змусивши національні уряди ухвалювати програми продовольчої безпеки.

Для максимального використання цієї національної конкурентної переваги України під егідою Мінрегіону та Мінагрополітики стартував проєкт «Сади Перемоги», спрямований на ефективне використання доступних земельних ділянок і спрямування додаткових ресурсів на вирощування сільськогосподарської продукції. Проєкт включає консультаційну підтримку громад та домогосподарств щодо ефективного городництва,

зберігання та перероблення вирощеної продукції, а також комунікативні заходи щодо заохочення всіх, хто бажає, долучитися до вирощування культур вдома.

Поширення проекту на всю територію України (у районах, де не ведуться активні бойові дії) дозволить створити умови для самостійного забезпечення продуктами харчування власників особистих селянських господарств і тимчасово переміщених громадян. При цьому територіальні громади мають стати організаторами процесу самозабезпечення населення продуктами харчування.

Висновки. Вважаємо, що перехід від неформальної до формальної кооперації особистих селянських господарств при виробництві сільськогосподарської продукції. можливий за умови реалізації системи інструментів державного регулювання, зокрема: виділення кредитів (короткострокових переважно для покриття витрат у період посівних і збиральних робіт; середньострокових – для придбання основних засобів; довгострокових – для будівництва потрібних споруд, закупівельних пунктів та інших великих капіталовкладень); надання податкових пільг; одержання державного замовлення на виробництво сільгосппродукції; розробка цільових комплексних програм розвитку сільськогосподарської кооперації та особистих селянських господарств.

Важливим напрямком підтримки розвитку господарств населення та їх мотивації до трансформацію в суб'єкти підприємницької діяльності розглядається формування ефективної підтримки на всіх рівнях державного управління у межах виконання комплексних програм розвитку сільських територій. Одним із ефективних шляхів їх підтримки є реалізація положень запропонованої автором програми пільгового кредитування ОСГ. Основною метою такої програми пільгового кредитування особистих селянських господарств державою є стимулювання розвитку товарних ОСГ та їх трансформація в сімейні фермерські, нарощення ресурсного потенціалу і здешевлення вартості кредитних ресурсів для господарств населення.

Стимулювання розвитку особистих селянських господарств на державному і регіональному рівнях буде спрямоване на підвищення економічної активності сільського населення з метою створення передумов для формування джерел додаткових доходів сільських домогосподарств, іншою складовою повинна стати підтримка малих суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу, створених на базі високотоварних особистих селянських господарств.

Бібліографія

1. Демчак І. М. та ін. Аналітичні дослідження показників продуктивності у галузі тваринництва особистих селянських господарств за 2018 рік (доповнено): наук.-аналіт. зб.; Укр. НДІ продуктивності агропром. комплексу. Київ: Укragропромпродуктивність, 2019. 64 с.
2. Дмитрик О. В. Роль і місце особистого селянського господарства у формуванні доходів сільських домогосподарств. Економіка та держава. 2019. № 9. С. 73–77. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.9.73.
3. Голій Н. П. Роль особистих селянських господарств у виробництві продукції рослинництва Волинської області. Інноваційна економіка. 2014. № 2. С. 89–94.
4. Микитюк В. М. Організація особистих селянських господарств у кооперації: світовий досвід і можливості для України. Економіка АПК. 2014. № 5. С. 93–98.
5. Шепель Т. П. Методологічні підходи до типологізації економічної поведінки особистих селянських господарств. Економіка та управління АПК. 2017. № 2. С. 112–122.
6. Коше Х. Господарства населення: зникаючий пережиток минулого чи шлях у майбутнє. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 79–86.
7. Варченко О. М., Свиноус І. В., Демчак І. М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. Вісник аграрної науки. 2013. № 11. С. 55–59.
8. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. К.: ІАЕ, 2008. 320 с.
9. Свиноус І. В. Проблема стійкості особистих селянських господарств в умовах економічної кризи. Агроінком. 2008. №3–4. С. 45–49.

10. Біденко А. Сади Перемоги: як нації об'єднувалися на полі бою <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/09/6/161762/>.

References

1. Demchak, M. (2019). Analitichni doslidzhennia pokaznykiv produktyvnosti u haluzi tvarynnytstva osobystykh selianskykh gospodarstv za 2018 rik. [Analytical studies of productivity indicators in the field of animal husbandry of personal peasant farms for 2018 (supplemented): scientist-analyt. coll.]. NDI produktyvnosti ahroprom. kompleksu. Kyiv: Ukhropromproduktivnist [Research Institute of Productivity of the Agro-Industrial Complex. Kyiv: Ukragropromproduktivnost], 64 p. [in Ukrainian].
2. Dmytryk, O. (2019). Sutnist ta osoblyvosti ahrarynku. Rol i mistse osobystoho selianskoho gospodarstva u formuvanni dokhodiv silskykh domohospodarstv. [The role and place of personal peasant farming in the formation of incomes of rural households]. Ekonomika ta derzhava. [Economy and the state]. 9. pp 73–77. [in Ukrainian].
3. Golii, N. (2014). Rol osobystykh selianskykh gospodarstv u vyrobnytstvi produktsii roslynnytstva Volynskoi oblasti. [The role of personal peasant farms in the production of plant products of the Volyn region]. Innovatsiina ekonomika. [Innovative economy]. 2. pp. 89–94. [in Ukrainian].
4. Mykytyuk, V. (2014). Orhanizatsiia osobystykh selianskykh gospodarstv u kooperatyvy: svitovyi dosvid i mozhlyvosti dlia Ukrainy. [Organization of personal peasant farms into cooperatives: world experience and opportunities for Ukraine]. Ekonomika APK. [Economy of agro-industrial complex]. 5, pp. 93–98. [in Ukrainian].
5. Shepel, T. (2017). Metodolohichni pidkhody do typolohizatsii ekonomichnoi povedinky osobystykh selianskykh gospodarstv. [Methodological approaches to the typology of economic behavior of personal peasant farms]. Ekonomika ta upravlinnia APK. [Economy and management of agriculture]. 2. pp. 112–122. [in Ukrainian].
6. Koshe, H. (2018). Hospodarstva naselennia: znykaiuchy perezhytok mynuloho chy shliakh u maibutnie. [Population management: a disappearing relic of the past or a path to the future]. Ekonomika APK. [Economy of agro-industrial complex]. 4. pp.79–86. [in Ukrainian].
7. Varchenko, O., Svinous, I., Demchak, I. (2013). Suchasnyi stan ta problemy rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv v Ukraini. [Current state and problems of the development of personal peasant farms in Ukraine]. Visnyk ahrarynoi nauky [Bulletin of the Agrarian Science]. 11. pp. 55–59. [in Ukrainian].
8. Shpychak, O., Svinous, I. (2008). Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy gospodarstvamy – vytraty, tsyny, efektyvnist. [Realization of products by personal peasant farms – costs, prices, efficiency]. K. : IAE [IAE], 320 p. [in Ukrainian].
9. Svinous, I. (2008). Problema stiikosti osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh ekonomichnoi kryzy. [The problem of sustainability of personal peasant farms in the conditions of the economic crisis]. Ahroinkom [Agroincom]. 3–4. pp.45–49. [in Ukrainian].
10. Bidenko, A. 2022. Sady Peremohy: yak natsii obiednuvalysia na poli. [Gardens of Victory: how nations united on the battlefield]. <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/09/6/161762/>. [in Ukrainian].